

AUDITORLIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Xashimova Shahzoda Mirkamol qizi

audit kafedrası o‘qituvchisi

Toshkent moliya instituti

E mail: Shahzoda8856@mail.ru

ORCID:0009-0008-6359-1393

Annotatsiya

Maqolada auditorlik tashkilotida auditorlarning ish faoliyatini jahon tajribasidan kelib chiqib o‘rgangan holda ularning ish vaqtini tejash, tekshiruv davomida samarali natijaga erishish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Audit rejasi va dasturini tuzish bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator masalalar tahlil qilingan, shuningdek auditorlik tekshiruvini rejalashtirish, o‘tkazish va umumlashtirish jarayonida xalqaro audit standartlarini qo‘llash muammolari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: information texnologiya, audit dasturlari, risk, audit rejasi, auditning xalqaro standartlari, avtomatlashtirish dasturi, metodologiya, modul, auditni rejalashtirish va o‘tkazish markazi, auditorning mobil ish joyi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Хашимова Шахзода Миркамол кизи

преподаватель кафедры аудита

Ташкентский финансовый институт

E mail: Shahzoda8856@mail.ru

ORCID:0009-0008-6359-1393

Аннотация

В статье на основе мирового опыта рассматривается работа аудиторов в аудиторских организациях, способы экономии их рабочего времени и достижения эффективных результатов при проведении аудита. Проанализирован ряд вопросов, связанных с созданием плана и программы аудита, а также проблемы применения международных стандартов аудита в процессе планирования, проведения и подведения итогов аудита.

Ключевые слова: информационные технологии, программа аудита, риск, план аудита, международные стандарты аудита, программа автоматизации, методология, модуль, центр планирования и проведения аудита, мобильное рабочее место аудитора.

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN IMPROVING AUDITING ACTIVITIES

Khashimova Shakhzoda Mirkamol kizi

Teacher of Audit Department

Tashkent institute of Finance

E mail: Shahzoda8856@mail.ru

ORCID:0009-0008-6359-1393

Abstract

The article, based on world experience, examines the work of auditors in audit organizations, ways to save their working time and achieve effective results during the audit. A number of issues related to the creation of an audit plan and program, as well as the problems of applying international auditing standards in the process of planning, conducting and summarizing the audit, are analyzed.

Keywords: information technology, audit programs, risk, audit plan, international audit standards, automation program, methodology, module, audit planning and conducting center, auditor's mobile workstation.

Kirish

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi auditning yangi bosqichiga ko'tarilmoqda. So'nggi 2-3 yil ichida auditorlik faoliyatini takomillashtirish bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirildi. Hukumat tomonidan iqtisodiyotni rivojlantirish, tadbirkorlar uchun shart-sharoitlarni, hayot sifatini yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilmogda, shuningdek buxgalteriya hisobi, tahlil va auditni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmogda. Yuqoridagi chora-tadbirlar O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF 60-son Farmoni doirasida amalga oshirilmoqda" [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3946-son Qarori asosida yangi tahrirda "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni tasdiqlandi. O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuniga tegishli o'zgartishlar kuchga kirgan kundan boshlab auditorlik tashkilotlari auditorlik faoliyatini faqat

xalqaro buxgalterlar federatsiyasi tomonidan nashr etiladigan auditning xalqaro standartlari asosida amalga oshiradilar [2].

Bugungi globallashtirish davrida O'zbekistonning rivojlangan davlatlar qatoriga kirishiga Yangi qonunchilikda tasdiqlangan Auditning xalqaro standartlari 2021yilda yangi “Auditorlik faoliyati to'g'risida”gi Qonun [3] bilan birgalikda kuchga kirdi va, o'z navbatida, auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish, boshqarishga oid qarorlarni qabul qilish va korporativ boshqaruv sifatini oshirish uchun auditorlik xizmatlarining ahamiyatini oshiradi.

Adabiyotlar sharhi

Auditorlik tekshiruvining samaradorligi va sifati uning samarali rejalashtirilishini belgilaydi. Auditorlik tekshiruvini rejalashtirish – bu auditorlik protseduralarini o'tkazish va hujjatlarni rasmiylashtirishning muayyan bosqichlari va tartibiga xos bo'lgan qat'iy tashkil etilgan jarayon. Auditorlik tekshiruvining ushbu bosqichining samaradorligida xalqaro audit standartlariga muvofiqligi katta ahamiyatga ega. A.S. Loseva va I.V. Fetskovich rejalashtirishning quyidagi ta'rifini berishgan: "Rejalashtirish umumiy auditorlik ishining asosiy bosqichi bo'lib, ko'p vaqt talab qiladigan va murakkab tashkiliy jarayon bo'lib, ko'p hollarda auditor tomonidan olib boriladigan ishlarning umumiy vaqtini oladi" [4].

Ushbu maqola mavzusini yoritishda mahalliy mualliflar Sh. N.Fayziyev, M.M. To'laxo'jayeva, S.X. Yuldasheva, K.B. Axmedjanova, N.F. Karimova, A.A. Karimov, S.U. Mehmonov, A.A. Ostonoqulov, B.Q. Hamdamov, I.N. Qo'ziyev, I. I. Melieva, shuningdek Rossiya federatsiyasi olimlari N. P. Barishnikov, N.T.Beluxa, S.M. Bichkova, A. A. Terexov kabi olimlarning ilmiy ishlariga asoslandik.

Tahlil va natijalar

Rivojlangan texnologiyalarning zamonaviy dunyosida auditorlik faoliyati boshqa sohalar singari auditorning ishini yengillashtirish va vaqtini tejashga qaratilgan. Bunday holda audit uchun kompyuter dasturlari alohida ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar tekshirishning barcha bosqichlarida audit paytida ma'lumotlarni olish, qayta ishlash jarayonlarini tezlashtirishga yordam beradi. Dasturiy mahsulotlar bozorida mijozlarning buxgalteriya hisobi ma'lumotlar bazalarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarni tahlil qilish orqali auditorlik protseduralarini amalga oshirishni tizimlashtiradigan, murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan operatsiyalarni avtomatlashtiradigan audit metodologiyasini ta'minlaydigan ixtisoslashtirilgan dasturlar mavjud.

Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish mehnat zichligi va xatolar

ehtimolini kamaytirishga imkon beradi, bu esa xarajatlarni kamaytirishga va auditorning mehnat unumdorligini oshirishga olib keladi. Yu.V. Truntaeva audit dasturlarini ikki toifaga ajratadi:

auditorlik protseduralarini avtomatlashtirish dasturlari (auditorlik riski va audit namunalari aniqlash uchun foydalaniladi);

analitik dasturlar (matematik dasturlar paketlari yordamida ma'lumotlarni tahlil qilish va sinovdan o'tkazish uchun mo'ljallangan).

Maxsus audit dasturlari quyidagilarga imkon beradi:

yakka tartibdagi xo'jalik operatsiyalari, buxgalteriya hisobining aniq sohalari, umuman korxonaga ma'lum davr uchun audit dasturini tuzish; ish tugagandan so'ng auditorlik hisobotini tuzish; ishchi hujjatlarning xavfsizligini ta'minlash.

Dasturlardagi materiallar bo'limlar bo'yicha tuzilgan va ularga korxonada moliya-xo'jalik faoliyatining barcha jabhalarida savol-javoblar shaklida taqdim etilgan.

Audit faoliyatini avtomatlashtirish uchun biz xorijiy dasturlardan foydalanishni tavsiya etishimiz mumkin: Case Ware Working Papers, ACL, TeamMate, Audit Workstation va mahalliy dasturlar: “Audit Expert”, “Express Audit: PROF”, “AuditNET”, “INEK-Analyst”, “ AT auditi: Auditor”. Auditorlik firmalari tomonidan qo'llaniladigan mahalliy ishlab chiqaruvchilarning ixtisoslashtirilgan dasturlarining asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqaylik. Auditorlik faoliyatida kompyuterlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish audit standartlari bilan tartibga solinadi.

"Auditor yordamchisi" dasturi auditning barcha bosqichlarida audit muammolarini hal qilishga mo'ljallangan va auditorlik tizimini yaratishga qaratilgan birinchi urinishdir. Auditni AuditXP "kompleks audit" dasturi yordamida avtomatlashtirish ham mumkin.

XP "kompleks audit" kompyuter dasturi, bir tomondan auditorlarning ishini iloji boricha engillashtirishga, ikkinchi tomondan esa auditorlik faoliyatining barcha qoidalari va normalariga rioya etilishini va normativ talablarga to'liq javob beradigan auditorlik hujjatlari to'plamini shakllantirishni ta'minlashga qaratilgan.

AuditXP "Kompleks audit" – bu auditorlik faoliyatini avtomatlashtirish uchun yuqori samarali dastur. Dastur audit paytida auditorlar tomonidan bajariladigan deyarli barcha muntazam operatsiyalarni avtomatlashtiradi, mehnat zichligi va xatolar ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi va natijada vaqtni qisqartiradi va audit sifatini yaxshilaydi. Dastur amaldagi xalqaro audit standartlariga muvofiq ishlaydi. AuditXP «Комплекс Аудит» dasturining imkoniyatlari:

o'rnatilgan hisoblash, rejalashtirish, namunani shakllantirish va tahlil qilish, aniqlangan qoidabuzarliklar turlarini tanlash va audit bo'limlari va yakuniy xulosa bo'yicha xulosalarni avtomatik ravishda tuzish algoritmlarini o'z ichiga olgan auditning o'ziga xos metodologiyasini taklif etadi;

o'z-o'zini sozlash va tekshirish texnikasini takomillashtirishni talab qilmaydi, dasturda ishlashni oson va tez o'rganishga imkon beradigan do'stona interfeys va intuitiv ish algoritmiga ega;

auditning barcha bo'limlari uchun auditor ishchi hujjatlarining to'liq to'plamini o'z ichiga oladi (tayyorgarlik, auditni rejalashtirish, auditni o'tkazish, yakunlash) – bu 500 dan ortiq shakl, protsedura, ma'lumot jadvali va hisobot;

buxgalteriya bazasi ma'lumotlarini audit qilingan shaxsning moliyaviy hisoboti ma'lumotlari bilan taqqoslash uchun o'rnatilgan algoritmgaga ega, auditorlik tekshiruv sifatini nazorat qilish metodologiyasi va analitik protseduralar va moliyaviy tahlil blokini o'z ichiga oladi;

auditorga portativ kompyuterdagi batareyaning ishlash muddatini taqdim etadi (noutbuk kabi) va keyinchalik tarmoq versiyasidan foydalanmasdan tanlangan kompyuterga bo'limlar (bosqichlar) bo'yicha deyarli cheksiz korxonalar auditi natijalarini uzatadi;

auditorlik protseduralarining yangi shakllarini yaratishga va mavjud shakllarini o'zgartirishga yoki umuman dasturni tashkilotning ichki audit standartlarini to'liq o'zgartirishga imkon beradigan o'rnatilgan muharrirni o'z ichiga oladi.

"IT audit: Enterprise" dasturi auditorlik tekshiruvlarini rejalashtirish va o'tkazish bo'yicha auditorlik kompaniyasi faoliyatini avtomatlashtirish uchun mo'ljallangan. Mahsulot kompaniyaning ichki auditini o'tkazishda, shu jumladan moliyaviy audit va risklarni baholashda qo'llanilishi mumkin.

IT Audit dasturidan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

AXSga muvofiq, audit hujjatlarini tashkil etish;

sifat nazorati auditidan o'tishga tayyorlanish.

Mazkur dastur quyidagi asosiy xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

oddiy va qulay interfeys;

riskga asoslangan yondashuv;

audit metodologiyasiga moslashtirilgan.

"Metodolog" moduli auditorlik kompaniyasiga IT auditining audit metodologiyasi asosida o'z audit metodologiyasini yaratishga imkon beradi. Dasturda o'rnatilgan audit metodologiyasi auditorlik firmasining xususiyatlariga moslashtiriladi.

IT Audit qo'shimcha, yani:

hujjatlar;
xodimlarni ish bilan ta'minlash;
buyurtmalar;
vazifalar kabi modullarni ulash imkonini beradi.

Auditorlik va auditorlik-konsalting firmalari faoliyatini avtomatlashtirish uchun «AuditNET» tizimi ham keng qo'llanadi. Ushbu dastur birinchi marta 2004 yilda rossiyalik ishlab chiquvchi OOO «Pacholi. Auditorlik kompaniyasi» tomonidan rasmiy ravishda taqdim etilgan. Auditorlik firmalarining rahbarlari ushbu dasturdan foydalanganda o'z kompaniyalari va xodimlarining faoliyatini nazorat qilishlari, harakatlarning samaradorligini oshirishlari, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini optimallashtirishlari va resurslarni oqilona rejalashtirishlari mumkin [5]. Shu bilan birga AuditNET tizimi o'rta va yirik auditorlik kompaniyalari uchun ishlatiladi va tarmoq hisoblanadi (serverni 20 ish joyiga yetkazib berishning minimal varianti bilan o'rnatish). Dastur sizga har qanday hujjatlarning shablonlarini yaratishga va IT-xizmat dasturchilarining yordamiga deyarli murojaat qilmasdan o'zingizning auditorlik tizimingizni yaratishga imkon beradi. AuditNET auditorlik kompaniyasining barcha faoliyatini mijozlar bilan munosabatlarni, yani ish oqimi, xodimlarni boshqarish, ish sifatini nazorat qilish kabilarni avtomatlashtiradi. Dasturning o'ziga xos xususiyati har bir tekshiruv uchun xarajatlar va daromadlarni rejalashtirish qobiliyatidir. Afzalliklar har bir tekshiruv uchun muhimlik darajasi va auditorlik xavfini avtomatik hisoblashni o'z ichiga oladi. Kamchiliklarga xatolar klassifikatori va me'yoriy-huquqiy bazaning yo'qligi kiritishimiz mumkin.

"EkspressAudit: Prof" dasturining quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: ARO'M uchun auditorlik tekshiruvini tayyorlash va rejalashtirish, ARO'M va AMIJ bo'yicha birgalikda audit o'tkazish (auditorlik dalillarini to'plash), ARO'Mda audit natijalarini hujjatlashtirish. Ko'rib chiqilgan kompleks tizim tashqi va ichki audit uchun, shuningdek yirik tashkilotning bosh buxgalteri nazorati uchun ishlatilishi mumkin.

«EkspressAudit: Prof» tijorat va byudjet tashkilotining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini auditorlik tekshiruvidan o'tkazish bilan bog'liq asosiy vazifalarni hal qilishga imkon beradigan auditorlik tekshiruvini avtomatlashtirishning kompleks tizimi Dasturi "Termika" konsalting guruhi tomonidan 2004 yilda N.P.Barishnikovning audit o'tkazish metodologiyasi asosida yaratilgan. Ishlab chiquvchilar axborot bo'limlarini doimiy ravishda yangilashni ta'minlaydi (har 4 haftada bir marta). Ushbu kompleks ikkita moduldan iborat:

1-jadval.

Auditorlik tekshiruvini avtomatlashtirish kompleks tizimi vazifalari*

<p>Auditni rejalashtirish va o'tkazish markazi (ARO'M)</p>	<p>Auditga tayyorgarlik, auditorlik tekshiruvini rejalashtirish, auditorlik dasturini ishlab chiqish, audit obyektlarini ijrochilar bo'yicha taqsimlash, audit natijalarini to'plash, tizimlashtirish va qayta ishlash, Microsoft Word formatida hisobot hujjatlarini shakllantirish, auditorlik tekshiruvlari natijalarini saqlash.</p>
<p>Muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan auditorning mobil ish joyi (AMIJ):</p>	<p>Tanlangan audit obyektlari uchun shaxsiy tekshirish dasturini yuklab olish, hududiy tekshirish dasturiga muvofiq, ajratilgan audit obyektlari bo'yicha audit o'tkazish va auditorlik dalillarini to'plash, tanlangan audit obyektlari doirasida auditorlik tekshiruv natijalarini tizimlashtirish va qayta ishlash, tekshirish natijalarini saqlash, audit obyektlarini tekshirish natijalarini ARO'M ga o'tqazish.</p>

* Muallif tomonidan tuzilgan.

Auditor ushbu dasturlardan foydalanayotganda, bu ish hujjatlarini tayyorlash, risk va muhimlikni hisoblash vaqtini imkon qadar qisqartiradi. Shuningdek auditni avtomatlashtirishdan foydalanish auditorlik faoliyatini tashkil etish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Dasturlar tomonidan taqdim etilgan standartlardan foydalanish auditorlarning ishini to'g'ri tashkil etish orqali ularning kasbiy darajasi va ish sifatini oshirishga imkon beradi. Dasturlar auditorlar tomonidan tekshiruvlarda bajariladigan deyarli barcha muntazam operatsiyalarni avtomatlashtiradi, mehnat unumdorligi va xato qilish ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi.

Xulosa

Auditda dasturiy ta'minotdan foydalanish auditning barcha bosqichlarida ma'lumotlarni olish, qayta ishlash jarayonlarini tezlashtirishga yordam beradi. Auditor ushbu dasturlardan birini ishlatganda, bu ish hujjatlarini tayyorlash, risk va muhimlikni hisoblash vaqtini imkon qadar qisqartiradi. AuditXP "kompleks audit" – bu auditorlik faoliyatini avtomatlashtirishning yuqori samarali dasturi. Dastur auditorlar tomonidan tekshiruvlarda bajariladigan deyarli barcha muntazam operatsiyalarni avtomatlashtiradi, mehnat zichligi va xato ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi, shuning uchun vaqtni qisqartiradi va audit sifatini oshiradi.

Dastur amaldagi xalqaro audit standartlariga muvofiq ishlaydi.

Hujjatlashtirish jarayonini takomillashtirish uchun "ichki nazoratni baholash testi", "asosiy vositalarni tekshirish rejasi", "asosiy vositalarni tekshirish dasturi", "asosiy vositalar bilan operatsiyalar bo'yicha mumkin bo'lgan qoidabuzarliklarning klassifikatori", "tekshirish paytida aniqlangan xatolarni umumlashtirish va ularning moliyaviy hisobot ishonchliligiga ta'siri" kabi ishchi hujjatlarning shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF 60-son Farmoni. – <https://lex.uz/docs/5841063>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018 yil 19 sentabrdagi PQ-3946-son Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasining 2021yil 25 fevraldagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 9-modda. –<https://lex.uz/docs/5841063>
4. Трунтаева Ю.В., Шибилева О.В. Компьютерные программы автоматизации аудита. – Москва: Новый университет. 2013
5. Paraschivescu, D., Nita, N. (2008) The risk of auditing, accounting, *Economic Tribune/* –<https://www.jstor.org/stable/30243547>
6. Каримов Н.Ф. Тижорат банкларида ички аудит: монография. – Т.: Фан, 2006. – 262 б.
7. Файзиев Ш.Н., Каримов А.А. Аудит . – Т.: Iqtisod-moliya, 2013
8. Қўзиев И.Н. Аудиторлик ҳисоботларини тузиш ва уларни умумлаштириш: назария ва методологик масалалар: монография. –Т.: Iqtisod-moliya, 2015. – 198 б;
9. Терехов А.А. Аудит: перспективы развития. – М.: Финансы и статистика. 2001. – 506 с. – <http://edoc.bseu.by:8080/>